

**«ВЕЛИКИЙ ДНІПРО» 30-Х РОКІВ ХХ СТ. ОЧИМА ЕКОНОМІСТА
(МАНДРІВНІ ЗАПИСКИ АКАДЕМІКА К.Г. ВОБЛОГО)**

В статті розглядаються народногосподарські комплекси «Великого Дніпра» 30 рр. ХХст. на матеріалах академіка К. Г. Воблого.

Ключові слова: К.Г. Воблий, «Великий Дніпро», Днепрогес, народногосподарські комплекси.

В статье рассматриваются народнохозяйственные комплексы «Большого Днепра» 30 гг. ХХ ст. на материалах академика К. Г. Воблого.

Ключевые слова: К.Г. Воблий, «Большой Днепр», Днепрогэс, народнохозяйственные комплексы.

The article deals with the national economy complexes of «the Big Dnipro» in the 30s of the 20 century on materials academician K.G. Voblyi's.

Key words: K.G. Voblyi, «the Big Dnipro», Dneproges, national economy complexes.

У науковій спадщині академіка Костянтина Григоровича Воблого, вченого-економіста, фундатора економічної та соціальної географії, значне місце посідають праці з проблем народного господарства України, економіко-географічних характеристик окремих регіонів нашої держави. Немало зусиль вчений доклад до вивчення міжгалузевих і регіональних проблем «Великого Дніпра». Він виступав з доповідями на численних наукових конференціях, сесіях АН УРСР, працював у оргкомітеті Всесоюзної конференції з проблем «Великого Дніпра». Наукову роботу в цих напрямках К. Воблий поєднував з широкою культурно-освітньою і публіцистичною діяльністю. Академік багато подорожував, фіксуючи свої враження. Частина його записок була покладена в основу статей, які К. Воблий публікував в наукових часописах та місцевій пресі.

Життя і творчість К. Г. Воблого загалом були вже об'єктом дослідження науковців-економістів, зокрема це статті І. Романенка та Л. Вернигори, про вплив наукових праць вченого на розвиток вітчизняної економічної думки [1; 2; 9]. Науковці Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка досліджували діяльність академіка як економгеографа. Виділимо статті М. Пістуна, Д. Стеченко та В. Матвієнка, в яких розглянуто формування і розвиток української економіко-географічної школи та проаналізовано розміщення продуктивних сил України [6; 8; 10]. Постаць К. Г. Воблого привертала увагу дослідників і нашого краю. Інформацію про життя і діяльність академіка знаходимо в науково-популярних статтях вченої-історика Г. Швидько та журналіста В. Мороза [7; 11; 12].

Мета нашої розвідки – проаналізувати бачення народногосподарських комплексів «Великого Дніпра» академіком К. Г. Воблим.

Костянтин Воблий – уродженець села Царичанка Дніпропетровської області. Він народився 15 (27 за н. ст.) травня 1876 р. в сім'ї священика. Витоки патріотизму вченого пов'язані з Середнім Подніпров'ям, де пройшли його

дитячі та юнацькі роки. Вчився майбутній академік в Полтавській семінарії та в Київській духовній академії, але мав нахил і прагнення до іншої діяльності. Він цікавився філософією, літературою, а особливо географією та математикою. У 1900 р. К. Воблій став студентом Дерптського університету, продовжив навчання у Варшавському університеті. У 1906 р. він переїхав до Києва, де читав курс політичної економії в Київському університеті, лекції зі статистики на Київських вищих жіночих курсах.

У 1911 р. К. Воблій захистив докторську дисертацію і став ординарним професором по кафедрі статистики Київського університету. Водночас з викладанням в університеті К.Г. Воблій з 1910 по 1912 рр. займав посаду декана економічного відділення, протягом наступних десяти років – професора кафедри політичної економії, з 1917 по 1919 рр. – ректора Київського комерційного інституту. У 1919 р. К.Г. Воблій був обраний дійсним членом Академії наук УРСР. Вчений-економіст приділяв особливу увагу вивченню основних галузей народного господарства – промисловості, транспорту, сільського господарства, торгівлі тощо. Кожну з цих галузей він розглядав у історичному аспекті, показував їх виникнення, розміщення, розвиток і взаємозв'язки в єдиному народногосподарському комплексі. З 1928 по 1930 рр. К.Г. Воблій був віце-президентом Академії Наук УРСР. Він очолював так званий «історичний напрямок» економічної думки в Україні та виховав чимало кваліфікованих дослідників української економіки.

Протягом 30-х років К. Воблій очолював Комісію з вивчення народного господарства при Академії Наук. Вчений опублікував серію статей, у яких намітив основні етапи робіт і визначив черговість їх проведення при розв'язанні комплексної проблеми «Великого Дніпра», накреслив перспективи раціонального використання природних ресурсів.

У роки Великої Вітчизняної війни К. Воблій перебував разом з академічною установою в евакуації (в м. Уфі), займаючись там дослідженням господарства Башкирії. За своє життя академік опублікував більше тисячі наукових праць, був удостоєний звання Заслуженого діяча науки УРСР і нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Помер Костянтин Григорович Воблій 12 вересня 1947 р.

На рубежі 20–30-х років сформувалася ідея «Великого Дніпра», яка полягала у використанні його ресурсів для потреб різних галузей народного господарства. В Українському відділі інституту «Гідроенергопроект» на виконання завдання Держплану СРСР було створено схему використання ресурсів Дніпра. Передбачалося вирішити транспортні, енергетичні та водогосподарські завдання шляхом спорудження каскаду гідроелектростанцій з водосховищами.

Першим ступенем каскаду гідроелектростанцій був Дніпрогес, збудований у 1932 р. Він створив потужну енергетичну базу для розвитку важкої промисловості півдня України. Після Великої Вітчизняної війни, згідно з планом комплексного використання водних ресурсів Дніпра, було споруджено ще п'ять гідроелектростанцій: Київську, Канівську, Кременчуцьку,

Дніпродзержинську та Каховську, які поліпшили регулювання стоку Дніпра. Всі великі ГЕС були об'єднані в єдину енергетичну систему і дали можливість поліпшити енергопостачання промисловості Придніпров'я і Донбасу.

Відкриття Дніпрогесу дало можливість створити наскрізне судноплавство для перевезення пасажирів та вантажів. Наприкінці 30-х років К.Г. Воблим була здійснена подорож по Дніпру (від Києва до Херсона). Описуючи природні багатства краю, вчений зосередив свою увагу на індустріальному розвитку міст та розміщенні продуктивних сил у зв'язку з будівництвом електростанції на Дніпрі. Побачене не залишило К.Г. Воблого байдужим. У статті «Вниз по Дніпру» вчений описав свої враження від подорожі пароплавом. К. Воблий зазначив, що Дніпро, поступаючись своєю довжиною лише двом європейським річкам – Волзі та Дунаю, має надзвичайно сприятливе географічне положення, тому що протікає між двома потужними басейнами – залізрудним Криворізьким і кам'яновугільним Донецьким. Вчений обґрунтував виняткову вигідність географічного положення річки та зробив особливий акцент на наявності значного природно-ресурсного потенціалу в його басейні. На цій основі він виділив Верхньо-, Середньо- і Нижньодніпровський народногосподарські комплекси, визначив їх структуру, територіальну організацію й перспективні напрямки розвитку.

У Верхньодніпровському комплексі (до якого входили Полісся та Чернігівщина) вчений приділив увагу розвитку деревообробної та харчової промисловості. У народногосподарському комплексі Середнього Дніпра академік відзначив потужний розвиток легкої індустрії України. К.Г. Воблий описав Київ, звернувши увагу на підприємства середнього машинобудування, які виготовляли машини для цукрової, хімічної, металургійної промисловості та сільського господарства.

Описуючи нижній плес Дніпра, вчений виокремив у ньому Запорізько-Дніпропетровський вузол, основним багатством якого була криворізька руда, а також виявлені запаси руди з включенням кварцитів. У нижньодніпровському комплексі провідна роль належала важкій індустрії. Під час подорожі академік зосередив свою увагу на м. Дніпродзержинську. Розглядаючи з пароплава це місто, вчений зробив особливий акцент на описі металургійного заводу ім. Дзержинського та коксохімічного комбінату. К. Воблий зазначив, що «завод ім. Дзержинського споживає мільйони тонн кам'яного вугілля, залізної, марганцевої руди. Дніпро – кращий шлях для доставки цих вантажів. Великий металургійний завод потребує значної кількості технічної води. Дніпро у нижньому плесі, саме те місце, яке підходить для таких великих споживачів води»[4, с. 12]. Також він замітив, що річка не тільки виконує роль головної транспортної артерії. На її берегах розташовані численні будинки відпочинку та санаторії. Індустріальну панораму, яка розгорнулася перед його очима, він описав майстерно: «Гудки заводів, свистки паровозів, брязкіт заліза, скрекіт кранів та екскаваторів – все це створює величну симфонію. Все насичено життям, героїчною працею. А вночі поглядам відкриваються казкові вогні, ближче до річки вогненною стіною підіймається над металургійним заводом високе полум'я. Час від часу газові доменні печі спалахують величезними

димовими язиками і вся заплава Дніпра наповнюється грохотінням, яке нагадує морський прибій. Весь обрій охоплений загравою і все це на тлі тихої, немов сплячої великої річки» [4, с. 12].

Наближаючись до м. Дніпропетровська, вчений помітив численні труби заводу ім. Петровського, великого підприємства, яке визначало промислове обличчя міста. На лівому березі міста К. Воблій побачив завод ім. Комінтерна та ряд інших металообробних підприємств. Подорожуючи вниз по Дніпру, мандрівник зауважив, що річка звужується, тут вже немає ні протоків, ні островів, під водою залишилися пороги й забори, які перешкоджали руху суден. При наближенні до Дніпрогесу вчений передусім побачив символи індустріалізації – водозабірну башту, високі крани і греблю. Місто Запоріжжя, за твердженням К. Воблого, було потужним промисловим центром з величезними металургійними, алюмінієвими та магнієвими заводами. Усі підприємства потребували великої кількості енергії. Саме тому їх побудували біля гідроелектростанції.

Наступним промисловим центром, який вразив академіка під час подорожі Дніпром, було м. Нікополь. К.Г. Воблій зазначив, що у цьому невеликому місті знаходиться один з найбільших у світі трубопрокатних заводів.

Не залишилася поза увагою академіка і м. Каховка, яку він, описуючи свої враження від побаченого, назвав «українською Каліфорнією». На думку автора, виняткові ґрунтові й сонячні багатства Нижнього Дніпра створили тут дуже сприятливі умови для сільського господарства. Останнім місцем водної прогулянки був херсонський річковий порт, який розташований поруч з морським, що полегшувало передачу вантажів.

Опис подорожі по Дніпру завершується такими рядками: «Хто пройшов цей шлях, тому важко його забути, тому що він бачив всю могутність та широту Дніпра, цієї незрівнянної за красою річки» [4, с. 15]. Академік запропонував комплексну реконструкцію Дніпра, яка охоплювала ряд важливих питань, зокрема енергетично-транспортне використання цієї великої водної артерії, осушення і зрошування земельних масивів у її басейні, а також штучного з'єднання суміжних річкових систем.

У іншій своїй статті – «Великий Дніпро» – вчений зазначив, що у комплексному розв'язанні проблеми Великого Дніпра важлива роль відводиться меліорації. На його думку, для Дніпропетровщини збудування велетенської греблі, пуск Дніпровської гідроцентралі, відкриття шлюзів дали можливість організувати високоінтенсивне господарство [3, с. 3]. Серед можливих з'єднань Дніпра з іншими річковими системами, К. Г. Воблій запропонував у першу чергу з'єднати Дніпро з Волгою через річки Десну і Оку. Вчений наголошував, що цей водний шлях проходить через індустріально-розвинені, промислові райони, багаті на корисні копалини. Тоді потужний металургійний Придніпровський район з'єднався б з водним шляхом з Москвою і потім – по реконструйованій Маріїнській системі – з Ленінградом. Будівництво водних шляхів пізніше було здійснено. В наші дні Дніпро

штучними водними системами з'єднується з річками басейну Балтійського моря: з Західною Двіною, Німаном та Бугом.

Сьогодні можна сказати, що вибір такої схеми був продиктований умовами часу. Будівництво гідрокаскаду мало об'єктивні передумови і відбувалося за принципами, закладеними у концепції комплексного використання ресурсів Дніпра. На жаль, під час будівництва Дніпрогесу, залишилися під водою дніпровські пороги та ціла низка історичних місць і красот природи. Реалізація ідеї «Великого Дніпра» у 50-70-х рр. була спотворена курсом на гігантоманію, через що об'єкти гідрокаскаду нанесли великої шкоди екології Наддніпрянщини.

Костянтин Григорович Воблий був людиною свого часу і його погляди на економіко-індустріальний розвиток міст Придніпровського регіону були пов'язані з реконструкцією «Великого Дніпра». Сьогодні всі об'єкти каскаду продовжують функціонувати в структурі енергетичної мережі України, але сучасники інформують суспільство про колосальні збитки екологічного та культурно-історичного характеру, які були нанесені під час будівництва гідроелектростанцій. На завершення можна сказати, що проблема «Великого Дніпра» потребує більш детального, неупередженого вивчення науковцями різних галузей наук. Матеріали академіка К. Г. Воблого можуть бути використані як джерело для наукових досліджень з історії розвитку народного господарства Наддніпрянщини, проблем комплексного використання водних ресурсів Дніпра та розвитку гідроенергетики України.

Бібліографічні посилання:

1. Вернигора Л. Наукові погляди К. Г. Воблого – розвиток та новації // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – Вип. 85. – К., 2006. – С. 57-61.
2. Вернигора Л. К. Г. Воблий – видатний український вчений-економіст (до 130-ї річниці від Дня народження) // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – Вип. 86/87. - К., 2006. – С. 60-62.
3. Воблий К.Г. Великий Дніпро // Зоря. – 1937. – 27 травня. – С. 2 -3.
4. Воблий К.Г. Вниз по Днепру // Наша страна. – 1937. – № 4. - С.10 -15.
5. Дніпрогес ім. В.І. Леніна // Українська радянська енциклопедія. – К.: УРЕ, 1961.– Т. 4.– С. 519-520.
6. Матвієнко В.М. Еколого-географічні дослідження проблем комплексного освоєння Великого Дніпра в працях К.Г. Воблого // Економіка, фінанси, державне управління: зб. доповідей. – Ч.1. – Львів, 1998. – С. 14-16.
7. Мороз В. Академік із Царичанки // Приорізьська правда. – 1991. -16 трав. – С. 2.
8. Пістун М. Особливості формування і розвитку української економіко-географічної школи // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Географія. – Вип. 43. – К.,1998. – С. 3-6.
9. Романенко І.Н. Костянтин Григорович Воблий (До семидесятиріччя з Дня народження) // Вісті АН УРСР. – 1946. – № 5-6. – С. 35-43.
10. Стеченко Д. Наукове забезпечення розвитку та розміщення продуктивних сил України в роботах К.Г. Воблого // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Географія. – Вип. 43. – К.,1998. – С. 15-17.

11. Швидько Г.К. Орільський талант // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2002 рік: Бібліогр. покажчик / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2001. – С. 122-126.

12. Швидько Г.К. Нелегкий шлях до вершин науки // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік // У 2-х ч. Ч. I. / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2010. – С. 140-143.

13. Яворницький Д.І. Дніпровські пороги: Геогр. – історич. нарис / худож. О. М. Бузілов. – Дніпропетровськ: Промінь, 1989. – 142 с.

Надійшла до редколегії 18.05.2011 р.